

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Куниця Т.Ю.

*кандидат педагогічних наук,
завідувач лабораторії соціальної педагогіки
та соціальної роботи,*

*Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України*

СОЦІАЛЬНІ ОЧІКУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: НАПРЯМИ ВИВЧЕННЯ

В умовах глобальних політичних, економічних та соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства актуалізуються питання ролі та місця в них молоді, їх соціальні орієнтації та очікування.

Соціальна адаптація сучасної молоді відбувається в надзвичайно динамічно змінюваних умовах. В останні два десятиріччя відбувається докорінна переоцінка соціального досвіду попередніх поколінь, їхніх ціннісних орієнтацій та життєвих цілей. Усталені погляди та стереотипи не здатні пояснити суспільну ситуацію, що склалася, зорієнтувати на адекватну в цих обставинах поведінку, закласти підвалини для чіткого і зрозумілого планування майбутнього. Окрім того, існують розбіжності у вимогах суспільства щодо уявлення про виконання соціальних ролей його членами й прогнозами щодо свого майбутнього та місця молодого покоління у суспільстві.

Соціальні очікування як наукова проблема переважно досліджувалися у психології (Е. Толмен, К. Левін та ін.), соціальній психології (А. Хиршман та ін.) та соціології (Є. Головаха, В. Ворона, М. Шульга та ін.). В них розкривається онтологічний статус очікувань як «гіпотетичний конструкт» (Х. Хекхаузен), як експектації (О. Скрипченко, Л. Долинська, В. Огороднійчук та ін.), як процес і результат відображення, конструювання соціальної дійсності і психічної регуляції поведінки (І. Попович), як прояв самосвідомості особистості і механізм саморегуляції поведінки (Г. Андреева, М. Боришевський, R. Berns, Т. Титаренко), як складової комунікативно-рольової взаємодії (П. Горностай), як феномен соціального настрою (Ж. Тощенко) та ін.

Соціальний розвиток особистості, засвоєння соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної

життєдіяльності в суспільстві, становлення суб'єктної позиції особистості – є складовими процесу соціального становлення особистості.

Виходячи з того, що життя людини протікає в соціальному середовищі, в якому вона виконує різні ролі та вступає у різного роду стосунки, то й життя має бути соціально впорядкованим, організованим, а діяльність – свідомою, цілеспрямованою й орієнтованою на певні досягнення. У повсякденному її житті відстежується вибіркове ставлення до соціальної дійсності. Вона обирає об'єкт своєї діяльності. Ним може бути суспільство в цілому чи окремі його сфери. Цей вибір детермінований як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, внутрішніми й зовнішніми чинниками. Інтелектуально розвинена особа легше орієнтується у розмаїтті соціальних явищ і процесів. Вона може правильно оцінити свої можливості й обрати ту чи іншу сферу прикладання своїх зусиль. Вибір її соціальних орієнтирів залежить від типу суспільства, його відносин, держави, соціально-політичного ладу, загальної та політичної культури тощо [4].

Межі соціальних орієнтацій постійно змінюються. Історія цивілізації, тенденції сучасного розвитку суспільства засвідчують, що спектр соціальних орієнтацій особистості постійно розширюється. Спочатку вона реалізується в мікроколективі (сім'я, школа тощо), потім – у макроколективі (студентський, трудовий тощо). У них формуються, реалізуються, відтворюються потреби, інтереси, здібності, ціннісні орієнтації, соціальні норми тощо. Сукупність соціальних очікувань є системою очікувань або вимог стосовно норм виконання індивідом соціальних ролей.

Соціальні норми – стандарти діяльності та правила поведінки, виконання яких очікується від члена групи або спільноти і підтримується за допомогою санкцій. Соціальні норми упорядковують і регулюють соціальну поведінку, міжособистісні взаємини.

Формування соціальних очікувань особистості супроводжується побудовою моделі очікуваного майбутнього, а реалізація їх – досягненням бажаного результату діяльності. Конструювання моделі очікуваного майбутнього – це побудований особистістю проект результату [3, с. 194].

Суттєвий вплив на очікуваний результат має система переходів особистості з однієї соціальної ролі до іншої (наприклад, від члена батьківської сім'ї до створення власної та самостійного життя; від статусу учня/студента до статусу працівника тощо). У молодіжному середовищі планування майбутнього має певні особливості, що пов'язані з сутнісними характеристиками молоді як соціальної групи.

Наявність стратегій життя, за К. Абульхановою-Славською, – це критерій зрілості особистості як цілісного суб'єкта діяльності, що виявляється у вмінні поєднувати три складових: свої індивідуальні можливості, власні прагнення та вимоги оточуючого середовища [1, с. 67].

Одним із важливих системоутворюючих чинників формування соціальних очікувань є цінності, якими керується особистість у процесі планування власного майбутнього. Вони відіграють вирішальну роль у регуляції поведінки, формуванні світогляду, переконань, виборі життєвого шляху, особливо на етапі становлення професійно-трудової діяльності в юнацькому віці. Саме завдяки цінностям особистість відчуває себе цілісно в оточуючому її світі. Ціннісні орієнтації не мають такої визначеності, як у сформованих цілей та планів. Тому вони гнучкіші, їх легше регулювати. Якщо життєві цілі й плани не реалізуються, ціннісні регулятори забезпечують сталість особистості в момент «кризи нереалізованості». А якщо певних життєвих цілей досягнуто (вони втрачають спонукальну силу) – тоді ціннісні орієнтації спонукають до постановки нових [2].

Результати вивчення ціннісних орієнтацій серед учнів 9-11 класів закладів середньої освіти показали, що переважаючими у системі термінальних та інструментальних цінностей виявились особистісні цінності: життєва мудрість, здоров'я, любов, наявність хороших та вірних друзів, розвиток, щасливе сімейне життя, впевненість у собі, охайність, вихованість, життєрадісність, відповідальність, сміливість, чесність, чуйність.

Серед не надто важливих цінностей переважають професійні: цікава робота, матеріально забезпечене життя, продуктивне життя, творчість, освіченість, терпимість, тверда воля, ефективність у справах та частина суспільних – незалежність, терпимість до поглядів і думок інших, широта поглядів. До індиферентних належать практично всі суспільні цінності: активне життя, суспільне покликання, краса природи і мистецтва, розваги, свобода, щастя інших, непримиренність до недоліків у собі та інших.

Реалії життя засвідчують, що в Україні останнім часом руйнуються традиційні стереотипи і відмічається перехід до західної моделі шлюбності, зокрема спостерігається збільшення незареєстрованих шлюбів, нуклеаризація сімей, зростання віку вступу до першого шлюбу тощо. Ще задовго до офіційного одруження у молодих людей формуються певні уявлення про шлюб, погляди на способи внутрішньосімейних взаємин, розподіл сімейних ролей тощо. Однак не завжди правильне розуміння їхнього змісту призводить у майбутньому до психологічного несумісництва подружжя, виникнення внутрішньосімейних конфліктів, зумовлює руйнування шлюбів і появу неповних сімей. Такий стан актуалізує важливість формування в учнівської молоді усвідомленого ставлення не тільки до майбутнього шлюбу, а й до способів його зміцнення і збереження.

Суспільне середовище, його повсякденні вимоги зумовлюють формування життєвої позиції особи, яка забезпечує її орієнтацію в суспільстві (світі). Всюди вона є людською, соціально орієнтованою,

оскільки спрямовується на ціннісне відношення до дійсності, формування світу цінностей, вироблення ціннісних орієнтацій. Досить яскраво життєва позиція особи виявляється через її ставлення до інших людей, через суспільні установки й готовність до здійснення певних дій та їх реалізації.

Таким чином, дослідження проблеми сформованості соціальних очікувань сучасної учнівської молоді за такими напрямками як соціальні орієнтації, ціннісні орієнтації, сімено-спрямовані очікування дасть можливість коригування та удосконалення виховного процесу у закладах освіти різних типів, підвищення майстерності соціальних педагогів, соціальних працівників та вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти, у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників.

Список використаних джерел:

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. Москва : Мысль, 1991. 299 с.
2. Котловий С.А. Ціннісні орієнтації як передумова виникнення конфліктної поведінки учнів професійного ліцею. *Актуальні проблеми державного управління педагогіки та психології* : збірник наук. праць Херсон. нац. університету. Вип. 2(7). Херсон, 2012. С. 362–366.
3. Попович І.С. Психологія соціальних очікувань особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Херсон. Нац. ун-т, Східноукр. Нац. ун-т імені Володимира Даля. Херсон, 2017. 541 с.
4. Щерба С.П., Заглада О.А. Філософія : підручник для студ. вищих навч. закл. / за ред. С.П. Щерби. Київ : МАУП, 2004. 216 с.